

Skúsenosti z výskumu ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v rokoch 1945 – 1970

Anna Virostková, bývalá doktorandka Spoločenskovedného ústavu SAV, dnes Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, virostkova@gmail.com

VIROSTKOVÁ, Anna. Skúsenosti z výskumu ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v rokoch 1945 – 1970. In *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*, 2019, roč. 22, Supplement, s. 179-188.

Abstract:

The aim of this paper is to highlight some problems that I encountered while studying issues relating to the Ukrainian minority education in Slovakia between 1945 – 1970. There were several key issues which focussed on : the method and the possibility of acquiring new knowledge; the situation of processing the issues in selected Slovak archives, the making available of documents to researchers; the importance of verifying the data, the Department of Ukrainian schools; the question of language, etc.

Key words:

Ukrainians. Ruthenians. Ukrainian minority education. Northeastern Slovakia. Postwar minority education.

Pri štúdiu ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v rokoch 1945 až 1970 som sa stretla s viacerými problémami, na ktoré by som chcela upozorniť.

V rokoch 2010 – 2013 som bola doktorandkou denného štúdia Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vo svojom výskume počas doktorandského štúdia, ktorý sa realizoval v Spoločenskovednom ústave Slovenskej akadémie vied v Košiciach, som sa venovala problematike ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v rokoch 1945 – 1970.

Počas štúdia odbornej literatúry, článkov, dobovej tlače a archívnych materiálov som zistila, že ide o veľmi zložitú problematiku, ktorá ma niekoľko rovín. Zložitosť nevyplývala z predmetu výskumu, t.j. z dejín školstva, ale z toho, že školstvo je súčasťou rusínskeho a ukrajinského etnika, ktoré si po celé 20. storočie hľadalo svoju identitu.

Musím však úprimne priznať, že moje poznatky o tejto problematike boli len na úrovni absolventa vysokej školy, čiže minimálne. Už pri štúdiu literatúry sa objavilo niekoľko problémov týkajúcich sa nejednotného pomenovania etnika, označovania škôl, ako aj jazyka, s čím som mala (priznám sa úprimne) na začiatku štúdia sama často problém. Musím poznamenať, že aj v prácach či štúdiách prevládajú rôzne označenia na pomenovanie etnika: Rusíni a Ukrajinci, Rusíni/Ukrajinci, Rusíni-Ukrajinci, na označenie škôl: ruské a ukrajinské, ruské resp. ukrajinské, ukrajinské-rusínske, na označenie jazyka: ruský, ukrajinský, rusínsky, jazyčie (t. j. umelá zmes cirkevnej slovančiny, ruštiny a miestnych dialektov), rusínsky dialekt a pod. Uvedomujem si, že ide o zložitú problematiku etnika, jeho identitu, ktorá dodnes nie je jednoznačná a je predmetom diskusií.

Problematika ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v rokoch 1945-1970 predstavuje v slovenskej historiografii stále pomerne málo prebádanú oblasť, hoci sa už viaceré čiastkové témy stali predmetom záujmu bádateľov. Spravidla boli len okrajovou súčasťou syntetických diel o školstve alebo o národnostnej problematike. Dost' často však v nich išlo len o prezentovanie faktov, bez hlbšej analýzy, najmä pokiaľ ide o obdobie od začiatku 60. rokov 20. storočia. Bola objektom záujmu prevažne autorov venujúcim sa dejinám školstva na východnom Slovensku (skôr v tom čiastkovom ponímaní) a obzvlášť do roku 1989 (prítom nie všetci boli profesionálnymi historikmi). Po tomto míľniku slovenských dejín akoby padla do zabudnutia. Táto otázka sa neobjavuje ani v syntetizujúcich prácach o dejinách povojnového Československa. Tým chcem povedať, že som mala sťaženú východiskovú pozíciu, keďže dodnes neexistuje monografia, ktorá by komplexnejšie poňala uvedenú problematiku. Existujúca literatúra je poznačená dobovými vplyvmi a desaťročia ťahajúcimi sa spormi o jazykovú a národnostnú identifikáciu Rusínov a Ukrajincov na východnom Slovensku.

V každom historickom výskume, bez ohľadu na to o akú problematiku ide, je potrebné v prvom rade dôkladne preskúmať, čo sa k danej téme napísalo. Počas štúdia som systematicky zhromažďovala a usporadúvala dostupné údaje a literatúru, ktoré môžu byť nápomocné pri ďalšom výskume ukrajinského národnostného školstva nielen v uvedenom období, ale zároveň môžu byť aj jeho odrazovým mostíkom vo výskume ukrajinského školstva po roku 1970. Urobila som analýzu dostupnej literatúry, ktorej výsledkom je niekoľko publikovaných článkov z historiografie.¹

Pri štúdiu literatúry k dejinám jednotlivých organizácií a školských inštitúcií však treba brať do úvahy, že niektoré publikácie nie vždy spĺňali požiadavky kladené na vedeckú historickú prácu. Ide najmä o knihy a brožúry napísané pri rôznych výročiach a príležitostiach, ktoré miestami udávali aj neoverené fakty alebo boli nahradené spomienkami. Treba však podotknúť, že autormi sú väčšinou amatérski bádatelia alebo učitelia, ktorí sa snažia pozdvihnúť význam školy a obohatiť tak dejiny toho ktorého mesta. Poskytujú síce množstvo cenných faktov z obecných či školských archívov, ich práca sa však vyznačuje veľkou dávkou subjektivity a absentuje tu kritickosť a objektívne hodnotenie dejín, ktoré je pri historickom bádani nevyhnutné.

Jedným z významných zdrojov informácií o histórii ukrajinského národnostného školstva na Slovensku je nepochybne dobová tlač. Jej význam spočíva okrem iného v tom, že je svojou povahou dobovým dokumentom v priamom zmysle slova, výpoveďou či svedectvom pochádzajúcich bezprostredne z obdobia opisovaných udalostí. Asi najviac informácií o tejto problematike som našla v ukrajinských a ruských časopisoch a novinách napísaných v ruskom, ale prevažne v ukrajinskom jazyku na bibliografickom oddelení na úseku rusínskej a ukrajinskej bibliografie v štátnej vedeckej knižnici v Prešove. Jedná sa najmä o tieto noviny a časopisy: *Prjaševščina*, *Nové žyttja*, *Družno vpered* a jeho príloha *Škola a žyttja* a pod. Musím konštatovať, že neexistuje bibliografia k dejinám ukrajinského národnostného školstva a preto som musela ručne prechádzať jednotlivé katalogizačné lístky, aby som zistila, čo sa

---

¹ VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v historiografii v druhej polovici 20. storočia, s. 129 – 137. In BOJKOVÁ, Alžbeta (Ed.). *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae 27, Košice : Filozofická fakulta UPJŠ, 2012; VIROSTKOVÁ, Anna. Národnostné školstvo Rusínov a Ukrajincov (1945 – 1970) v slovenskej historiografii. In *Človek a spoločnosť*, 2012, roč. 15, č. 2. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/2/>; VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku (1945 – 1970) v slovenskej historiografii, s. 105-113. In HRADECKÝ, Tomáš – HORÁK, Pavel (Eds.). *České, slovenské a československé dejiny 20. století VII*. Hradec Králové : Historický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012.

o danej problematike napísalo. Zvlášť v 60. rokoch 20. storočia vyšlo veľa článkov o ukrajinskom národnostnom školstve. Práve dôsledné využitie dobovej tlače môže poskytnúť bádateľom dostatok materiálu na zmapovanie spoločenskej klímy a diskusií v súvislosti s problémami vzniku ukrajinských škôl, môže pomôcť pri skúmaní nálad a postojov v minoritnej spoločnosti a tak pochopiť viaceré politické a spoločenské problémy doby. Je však potrebné selektovať jednotlivé články z dobovej tlače, pretože nie je možné za taký krátky čas, ktorý som mala určený na výskum (tri roky), naštudovať všetko, čo sa v tej dobe napísalo. V opačnom prípade sa môže stať, že čitateľ sa doslova utopí v informáciách. Následne tie informácie je potrebné porovnávať a verifikovať s údajmi v odbornej literatúre či dokonca aj s primárnymi prameňmi.

Mimoriadne dôležitým zdrojom informácií bol výskum v archívoch, a to nielen na Slovensku, ale aj v Českej republike. Študovala som vo viacerých archívoch, počnúc Slovenským národným archívom v Bratislave a Národným archívom v Prahe, v štátnych archívoch v Košiciach, Prešove, ako aj v pobočkách štátnych archívoch v Humennom, Bardejove, Svidníku a v Starej Ľubovni.

V Slovenskom národnom archíve v Bratislave som študovala najmä fondy: Povereníctvo školstva a kultúry 1945-1960 a Povereníctvo SNR pre školstvo a kultúru 1960-1968. Našla som zopár dokumentov, resp. správ o situácii v ukrajinskom národnostnom školstve na Slovensku, ale aj to len za niektoré roky. Mnohé roky tam chýbajú a preto nie je možné podať ucelený obraz napr. o počte ľudových (národných) ukrajinských škôl na Slovensku. Bola som nútená hľadať dokumenty aj o situácii v slovenskom školstve na celom území Slovenska. Pokiaľ ide o štúdium materiálov k ukrajinskému národnostnému školstvu v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, musím poznamenať, že aj keď na prvý pohľad bolo v inventároch dosť dokumentov týkajúcich sa národnostného školstva, tak v skutočnosti išlo len o maďarské, a o ukrajinskom školstve som našla len zopár dokumentov.

Všeobecne je napr. známe, že sa nezachoval archív Referátu ukrajinských škôl, a tak jeho činnosť vieme rekonštruovať len na základe torzovitého materiálu z archívnych fondov iných inštitúcií. Všetci doterajší bádatelia sa s tým pasujú dodnes a dúfajú, že nájdu nejaké dokumenty o Referáte ukrajinských škôl pri štúdiu ukrajinskej problematiky. Žiaľ, mne sa ich nepodarilo nájsť, aj keď som sa držala hesla, „*kto hľadá, nájde*“.

V Národnom archíve v Prahe som nenašla temer žiadne dokumenty o ukrajinskom školstve na území Slovenska po roku 1945, resp. ak aj niečo existuje, tak nie sú verejnosti prístupné. Pracovníci tohto archívu však pracujú na sprístupnení dokumentov k uvedenej problematike. Na druhej strane musím zdôrazniť, že je v ňom uložených množstvo materiálov o ukrajinskom školstve k prvej polovici 20. storočia, teda do roku 1945.

Najviac dokumentov k ukrajinskému národnostnému školstvu do roku 1960 som našla v štátnom archíve v Prešove vo fondoch Krajský národný výbor (KNV) v Prešove, odbor školstva a kultúry 1949-1960 a po roku 1960 asi v Košiciach vo fondoch Východoslovenský KNV- odbor školstva a kultúry 1960-1969. Musím konštatovať, že materiály po roku 1960 sú prevažne nespracované, najmä v pobočkách štátnych archívoch vo Svidníku, Humennom či Starej Ľubovni. Mnohé dokumenty uvedené v inventároch sa nestotožňovali s tým, čo bolo uvedené v krabiciach a to najmä v štátnych archívoch v Humennom a v Starej Ľubovni. Preto som bola nútená prezerať krabicu po krabici, papier po papieri, čo bolo dosť náročné, pretože som musela prechádzať obrovské množstvo dokumentov a väčšinou sa stalo, že tie, ktoré som potrebovala, tak som našla len zopár.

V pobočkách štátnych archívoch v Humennom, Svidníku, Bardejove a v Starej Ľubovni som okrem fondov – Okresný národný výbor (ONV) Humenné, Snina, Medzilaborce, Svidník, Bardejov i Stará Ľubovňa a fondov – odbor školstva a kultúry v uvedených mestách, prezerala aj zápisnice rád ONV. V štátnom archíve vo Svidníku sa zachovalo niekoľko dokumentov o ukrajinskom školstve a to vo fonde Ukrajinský školský inšpektorát v Stropkove.

V štátnom archíve v Starej Ľubovni existuje napr. niekoľko krabíc s dokumentmi o Kultúrnom zväze ukrajinských pracujúcich (KZUP 1969-1971), ktoré sú žiaľ nespracované a ani tak skoro nebudú verejnosti prístupné. Totižto ani jedna z pracovníčok štátneho archívu v Starej Ľubovni neovláda ukrajinský jazyk. Na novú erudovanú archivárku, ktorá by ovládala ukrajinský jazyk, štátny archív nemá finančné prostriedky.

Musím podčiarknuť, že existuje veľa dokumentov o ukrajinskom školstve na Slovensku po roku 1960 v pobočkách štátnych archívov v Humennom, Bardejove, Svidníku či Starej Ľubovni, ktoré žiaľ nie sú verejnosti sprístupnené. Už počas môjho štúdia v štátnom archíve v Bardejove, mi pracovníčka poskytla niekoľko dokumentov, ktoré našla počas spracovávaní. Problém však nastal s ich označovaním, keďže ešte nemali ani svoje poradové čísla.

Ako z uvedeného vyplýva, v niektorých archívoch čakajú na bádateľov či záujemcov o ukrajinské školstvo na Slovensku v blízkej budúcnosti úplne nové informácie, ešte neprebádané, napr. v štátnom archíve v Bardejove. V iných štátnych archívoch napr. v Humennom, pracovníčky pracujú na nových inventároch, aby naozaj, to čo bolo v nich uvedené, sa aj v skutočnosti nachádzalo v krabiciach. Tým by práca bádateľa bola zjednodušená a nemusel by hľadať dokumenty ako „*ihlu v kope sena*“, s čím (musím sa priznať úprimne) stretla som sa aj ja pri výskume.

Temer vo všetkých pobočkách štátnych archívov sa zachovali aj dokumenty z dejín jednotlivých ukrajinských škôl na Slovensku (triedne výkazy, vysvedčenia, atď.). Prejsť však každú jednu ukrajinskú školu v každom jednom štátnom archíve však nie je možné z časového hľadiska a myslím si, že by to ani nemalo veľký význam z celkového pohľadu ukrajinského národnostného školstva na Slovensku. Bádateľ sa musí vedieť zorientovať v danej problematike, lebo inak to množstvo dokumentov, niekedy nepodstatných, ho pohltí a on sa stratí v skúmanej oblasti.

Robiť výskum, nájsť relevantné materiály, mať k dispozícii dostatok času a nebyť obmedzený po technickej či finančnej stránke, to je snom asi každého začínajúceho bádateľa. Žiaľ na Slovensku to celkom tak nefunguje. Archívy majú svoje predpisy. Poskytujú bádateľom podľa ich interných predpisov tri krabice denne, napr. v SNA v Bratislave, alebo 10 jednotlivín, čo je náročné z časového hľadiska, najmä ak nenájdu hľadané dokumenty. Navyše ak v archívoch chýbajú inventáre, resp. nie sú už aktuálne, napr. v štátnom archíve v Humennom, tak potom je to veľmi ťažké. Častokrát sa stane, že bádateľ strávi v archívoch zbytočne veľa času. Musím však zdôrazniť, že ja som narazila na ústretovosť pracovníkov, a to hlavne v pobočkách štátnych archívov – vo Svidníku, Starej Ľubovni či v Humennom. Aj v tom prípade platí, že všetko závisí od ústretovosti ľudí. Ďalším problémom sú rôzne poplatky za vyhotovovanie kópií či za fotografovanie dokumentov.

Študovala som vo viacerých archívoch a musím povedať, že je to všade rôzne a všetko závisí aj od ľudského prístupu. V Národnom archíve v Prahe je bádateľňa veľká a priestranná, neplatí sa za fotografovanie, nie sú tam obmedzenia v počte dokumentov denne. Samozrejme som si vedomá, že nemožno porovnávať Národný archív v Prahe so štátnym archívom v Humennom, kde bádateľov v Prahe je neporovnateľne viac, neplatí sa za fotokópie, fotografovanie dokumentov, mnohé inventáre sú oveľa lepšie spracované a pod. Tieto problémy na Slovensku by bolo možné odstrániť zmenou v legislatíve, zvýšením počtu pracovníčok v archívoch, atď.

Ďalším zdrojom informácií k problematike ukrajinského národnostného školstva je DVD dokumentov, ktoré je súčasťou publikácie *UNRP v dokumentoch*.² Obsahuje len naskenované dokumenty (niekoľko tisíc) z Archívu Zväzu Rusínov a Ukrajincov Slovenska v Prešove, ktoré je potrebné preštudovať. Tieto dokumenty by mohli byť nápomocné pri výskume

² GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Alexander. *UNRP v dokumentoch*. Prešov : Centrum antropologických výskumov, 2006, 46 s. (Dokumenty na DVD nosiči.)

ukrajinského školstva na Slovensku po roku 1945, t.j. do konca 40. rokov 20. storočia. Problémom však je ich citovanie, nakoľko tieto dokumenty nie sú ešte spracované a nie sú k dispozícii širokej verejnosti.

Ďalším z okruhov problémov, na ktorý som narazila pri výskume ukrajinského školstva na Slovensku a na ktorý by som chcela upozorniť, je význam verifikovania údajov.

V súvislosti so štatistickými údajmi, napr. o počte ukrajinských škôl, tried alebo žiakov v povojnovom období pokladám za korektné uviesť, že existujú isté odchýlky v prácach jednotlivých autorov (napr. M. Ričalka,³ P. Uram⁴), ako aj v archívnych dokumentov,⁵ a z toho dôvodu aj niektoré mnou uvádzané fakty môžeme pokladať iba za približné a nie úplne presné. Z toho vyplýva, že je potrebné verifikovať pramene a nie automaticky preberať údaje v literatúre, ktoré sa desaťročia automaticky preberali. Je dôležité siahať naspäť ku prameňom, porovnávať a overovať fakty. Napriek vynaloženému úsiliu sa mi však nepodarilo uviesť vždy do súladu a korektné vyhodnotiť rôzne odchýlky v počte ukrajinských škôl, tried alebo žiakov v prácach jednotlivých autorov, ako aj rozdielne dáta uvádzané v archívnych dokumentoch, najmä z rokov 1945 – 1960. Na uvedené skutočnosti vo svojej práci upozorňujem.⁶

Ako som už v úvode spomenula, jedná sa o zložitú problematiku etnika, jeho identitu, ktorá dodnes nie je jednoznačná. Desaťročia ťahajúce sa spory o jazykovú a národnostnú identifikáciu Rusínov a Ukrajincov na východnom Slovensku sa dotkli aj otázky školstva.

Pokiaľ ide o označenie etnika, vychádzam z označenia Rusíni a Ukrajinci a od 50. rokov Ukrajinci. Pri vysvetľovaní etnogenézy Rusínov v Karpatoch, formovania ich etnickej identity ako aj etnonymu Rusín, Karpatský Rusín, Rusín-Ukrajinec, či dokonca Rusín/Ukrajinec, ktorý vznikol ako vedecký konštrukt (a viac menej proti vôli jeho autorov sa bežne používa ako ďalšie z pomenovaní) vychádzam z faktov o ktorých písali známi historici a etnografovia, napr. Haraksim, Husek, Mušinka, Sopoliga, Halaga, Danilák, Hrančák, Magocsi, ale aj Gajdoš a Konečný.

Ako začínajúci historik som mala častokrát problém, aké školy (máme na mysli národnostné školy pre Rusínov a Ukrajincov) na Slovensku po roku 1945 existovali. Keď som pracovala s prameňmi, stretávala som sa s rôznym označením: školy ukrajinské a ruské, ukrajinské resp. ruské, ukrajinské-rusínske školy, školy s ruským vyučovacím jazykom, školy s ukrajinským vyučovacím jazykom, atď.

Pred rokom 1945 existovali školy pre rusínske obyvateľstvo s tým, že vyučovacím jazykom v ľudových školách bol miestny dialekt (rusínsky) a na stredných školách jazyk ruský. V období rokov 1945 až 1952 sa používalo označenie ukrajinské školstvo, ale v podstate pokračoval trend z predchádzajúceho obdobia, keďže neexistovali kvalifikovaní učitelia, ktorí by ovládali ukrajinský jazyk. Na základe uznesenia Predsedníctva ÚV KSS z 28.6.1952 bol do škôl zavedený ukrajinský vyučovacím jazyk. Tento dátum pokladám za medzník a od tohto roku píšem už len o ukrajinských národnostných školách a školách s vyučovacím jazykom ukrajinským, aj keď sa automaticky nezačalo všade vyučovať v spisovnom ukrajinskom

³ Napr. RIČALKA, Michal. Rozvoj vzdelanostnej úrovne ukrajinského obyvateľstva v ČSSR od roku 1945. In ČORNÝ, Michal (Ed.). *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti*. Bratislava : Pravda, 1975, s. 86.

⁴ Napr. URAM, Pavel. Vývoj ukrajinského školstva v rokoch 1948 – 1953. In: RIČALKA, Michal (Ed.). *Žovteň i ukrajins'ka kul'tura*. Prjašiv : Kul'turnyj sojuz ukrajins'kych trudjaščykh, 1968 s. 523; URAM, Pavel. K niektorým otázkam vývoja ukrajinského školstva v Československu v rokoch 1945 – 1960. In *Zborník prác učiteľov ÚML UPJŠ 5*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 246.

⁵ Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Povereníctvo školstva a kultúry (PŠK) 1945 – 1960, krabica (ďalej kr.), inventárne číslo (ďalej č.) 162, Školy s vyučovacím jazykom ukrajinským (ruským).

⁶ VIROSTKOVÁ, Anna. *Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku (1945 – 1970)*. Dizertačná práca. Banská Bystrica, 2013, 152 s.

jazyku. Ja sa prikláňam k názoru, že to boli školy pre rusínske a ukrajinské obyvateľstvo a vo svojich článkoch ich označujem ako školy ukrajinské.⁷

Vychádzam z dokumentu Memorandum Ukrajincov žijúcich na Slovensku z roku 1945. V bode tri uvedeného dokumentu Ukrajinci žiadali: „V oblastiach, v ktorých žijú Ukrajinci, žiadame všestranné vybudovanie ukrajinských a ruských škôl každého typu v potrebnom počte s ukrajinským a ruským učiteľstvom. Pri povereníctve Slovenskej národnej rady (SNR) pre školstvo a osvetu žiadame urýchlene zriadiť zvláštny referát pre ukrajinské a ruské školstvo, podliehajúce priamo povereníkovi, s vedúcim úradníkom a personálom ukrajinským a ruským, menovaným na návrh Ukrajinskej národnej rady.“⁸

Pri povereníctve SNR pre školstvo a osvetu sa vytvoril Ukrajinský referát.⁹ Ivan Vanat píše o ukrajinských (ruských) školách.¹⁰ Mikuláš Mušinka píše o ruských školách, ktoré sa ukrajinizovali.¹¹ Z uvedeného vyplýva, že neexistuje zhoda pri označovaní škôl.

Ďalším problémom, na ktorý som narazila pri výskume danej problematiky bol problém vyučovacieho jazyka na týchto školách. Bol to jazyk ruský, ukrajinský, rusínsky, rusínsky dialekt, miestne dialekty či dokonca „jazyčie“ (umelá zmes cirkevnej slovanštiny, ruštiny a miestnych dialektov)? Všetky tieto označenia by sme mohli prijať, okrem rusínskeho jazyka, pretože ten v tej dobe neexistoval. Totižto v bežnej komunikácii obyvateľstvo používalo takmer výhradne miestny dialekt. Inteligencia v oficiálnom styku preferovala ruštinu. Literárny ukrajinsky spisovný jazyk po roku 1945 sa na školách nevyučoval, pretože ho prakticky málokto ovládal. V praxi, pri písaní kníh, učebníc, ako aj vo vzdelávacom procese na školách sa používal ruský jazyk, niekedy aj v „karpatskej verzii“.

Ako môžeme z uvedeného vidieť, tento stav v ukrajinských školách bol dôsledkom špecifickej etnogenézy a historického vývoja v regióne. V roku 1950 sa začalo s postupným zavádzaním ukrajinského jazyka, ktoré vyvrcholilo v roku 1952 jeho povinným zavedením na všetkých stupňoch ukrajinských škôl. K otázke vyučovacieho jazyka som napísala niekoľko článkov.¹²

⁷ VIROSTKOVÁ, Anna. Rusínske obyvateľstvo na Slovensku a národnostné školy po roku 1945, s. 50-57. In DULEBA, Alexander (Ed.). *Rusíni na Slovensku. Súčasné postavenie a historické kontexty vývinu*. Bratislava – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012; VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1953, s. 231-240. In SKLENÁŘOVÁ, Sylva (Ed.). *České, slovenské a československé dejiny 20. storočia VI*. Hradec Králové : Historický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012; VIROSTKOVÁ, Anna. Charakter a základné problémy vzdelávacieho procesu na ukrajinských národnostných školách v rokoch 1945 – 1949. In *Motus in verbo*, 2013, roč. 2, č. 1, s. 27-36. Dostupné na <http://www.fhv.umb.sk/katedry/katedra-slovenskeho-jazyka-a-literatury/motus-in-verbo/motus-in-verbo-vedecky-casopis-mladej-generacie.html>; VIROSTKOVÁ, Anna. Problémy ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v 60. rokoch 20. storočia. In ČÍŽMÁROVÁ, Mária (Ed.). *Katedra ukrajínistiky IRUS Filozofickej fakulty Prešovskej Univerzity v Prešove 1953 – 2013*. ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS, Jazykovedný zborník, 46 (AFPh UP 404/485), Prešov, 2013, s. 66-78.

⁸ Memorandum. In: Prjaševščina, č. 13, 1. máj 1945, s. 2-3.

⁹ Založenie Referátu ukrajinských škôl. In: Prjaševščina, 17. júl 1945.

¹⁰ VANAT, Ivan. *Materialy do istoriji Ukrajins'koji narodnoji rady Prjašivščyny*. Prešov : Exco, 2001, s. 61.

¹¹ MUŠINKA, Mikuláš. Ukrajinizácia ruského školstva na východnom Slovensku (1946 – 1952) a Ivan Paňkevyč. In *Človek a spoločnosť*, 2000, roč. 3, č. 1. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/1-2000/index/html>.

¹² VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia. In SOPOLIGA, Miroslav (Ed.). *Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát : Problémy akulturácie, asimilácie, identifikácie*. Svidník : Múzeum ukrajinskej kultúry, 2011, s. 239-251; VIROSTKOVÁ, Anna. Zavedenie ukrajinského vyučovacieho jazyka na Slovensku v roku 1952. In *Človek a spoločnosť*, 2013, roč. 16, č. 3. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2013/3/>; VIROSTKOVÁ, Anna. Úroveň ukrajinských škôl po zavedení ukrajinského jazyka v roku 1952. In FABOVÁ, Bernadeta – JANČURA, Mikuláš (Eds.). *Stretnutie mladých historikov II. Priesečníky spoločnej histórie krajín V 4*. Zborník štúdií z 2. vedeckej konferencie mladých historikov, zorganizovanej Katedrou histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, v spolupráci s Filozofickou fakultou Masarykovi Univerzity v Brne, Filozoficko prírodovedecké fakulty Slezské Univerzity v Opave a Filozofickou fakultou Univerzity v Miškolci, ktorá sa uskutočnila v dňoch 29. – 30. októbra 2012 v Košiciach. Košice : FF UPJŠ, 2013, s. 103-115.

Podobné problémy sa vyskytli aj pri otázke učiteľov, ktoré som rozobrala v niekoľkých článkoch.¹³ To však nie je predmetom tohto príspevku a preto to nechcem bližšie rozoberať.

Pri výskume som sa stretla aj s rôznymi názormi napr. na otázku príčin poklesu počtu ukrajinských škôl v 60. rokoch 20. storočia. Mikuláš Štec alebo Juraj Bača sú presvedčení, že ukrajinské školy boli likvidované zo strany štátu a že im nebola venovaná dostatočná pozornosť. Nemôžem s nimi súhlasiť. Administratívno-direktívne formy ukrajinizácie v päťdesiatych rokoch (zrušenie Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny, podozrievanie so spojenectva s banderovcami, nedôvera k optantom z Ukrajiny – najmä k intelektuálom, obviňovanie z ukrajinského buržoázneho nacionalizmu, zákaz gréckokatolíckej cirkvi, kolektivizácia) mali za následok, že ukrajinskú národnostnú príslušnosť veľká časť obyvateľov na severovýchodnom Slovensku neprijala, čo sa prejavilo o. i. aj v odmietaní ukrajinských škôl a pomerne rýchlou asimiláciou menšiny.

V šesťdesiatych rokoch (1960 – 1970) sa ukrajinské školstvo dostalo do nepriaznivej situácie. A to paradoxne aj napriek tomu, že sa neustále zlepšovala kvalifikačná štruktúra učiteľov, boli vybudované nové školské objekty (vrátane ubytovacích, stravovacích zariadení a pod.). Školy a študenti mali k dispozícii podstatne širšie spektrum učebníc a učebných pomôcok, učebné plány sa upravovali a niektoré predmety sa na žiadosť rodičov začali vyučovať v slovenskom jazyku. Ukázalo sa, že napriek zlepšeniu situácie, vrátane liberálnych opatrení o ukrajinské školy nie je záujem. Obdobie liberalizácie a s ním aj možnosť vybrať si vyučovací jazyk a školy spôsobilo výrazný pokles počtu ukrajinských škôl v tom období ako aj v nasledujúcich rokoch.

Rovnako ako predchádzajúca otázka, aj problém komisionálnych zápisov v archívnych dokumentoch znie rozpačito. Venovala som sa im v článku *Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia*.¹⁴ Komisionálne zápisy mali zabezpečiť, aby deti boli zapísané do školy s takým vyučovacím jazykom, akí si prajú rodičia. V niektorých dokumentoch som sa dočítala, že na rodičoch v ukrajinských a rusínskych obciach bol vyvíjaný politický a psychologický nátlak zo strany politických a štátnych orgánov niektorých okresov i kraja, aby ich deti chodili do ukrajinskej školy. O tom do akej školy bude chodiť dieťa, však rozhodovali rodičia a tí odmietali ukrajinské školy, o čom svedčia hromadné žiadosti rodičov o zmenu vyučovacieho jazyka z ukrajinského na slovenský už od 50. rokov.

V školských rokoch 1960/61 až 1962/63 došlo na severovýchodnom Slovensku k zmene vyučovacieho jazyka na 161 ukrajinských národnostných školách.¹⁵ Myslím si, že deti a mládež si ukrajinský jazyk ťažko osvojovali, jednak to bol pre nich cudzí jazyk a potom nemali dobrých kvalifikovaných učiteľov. Nestotožnili sa s ním ako s materinským jazykom a preto odmietali navštevovať aj ukrajinské školy. Samozrejme mali na to vplyv aj ďalšie činitele, ako zlé ekonomické pomery v samotnom školstve, nedostatok učebníc, učebných pomôcok a nedostatok kvalifikovaných učiteľov. Tieto problémy však postihovali aj slovenské školy v regióne, s tým rozdielom, že tam nemuseli riešiť jazykovú otázku.

¹³ VIROSTKOVÁ, Anna. Некваліфікованість учителів національних шкіл в північно-східній Словаччині після другої світової війни. В: АЛЕКСЄЄВА, Ю. М. та ін. (Редкол.). *Слов'янська культура та писемність : минуле та сучасність/ Міністерство освіти і науки молоді та спорту України, Київський Славістичний університет, Закарпатська філія*. Ужгород : Видавництво ФОП Бреза А. Е. , 2011, с. 46-54; VIROSTKOVÁ, Anna. Učiteľia na severovýchodnom Slovensku v 50. rokoch 20. storočia a ich kvalifikačná štruktúra. In *Dejiny*, 2013, č. 1, s. 137-157. Dostupné na http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2013.pdf.

¹⁴ VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia, s. 239-251. In SOPOLIGA, Miroslav (Ed.). *Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát : Problémy akulturácie, asimilácie, identifikácie*. Svidník : Múzeum ukrajinskej kultúry, 2011, s. 239-251.

¹⁵ VIROSTKOVÁ, Anna. Problémy ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v 60. rokoch 20. storočia. In ČIŽMÁROVÁ, Mária (Ed.). *Katedra ukrajistiky IRUS Filozofickej fakulty Prešovskej Univerzity v Prešove 1953 – 2013*. ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS, Jazykovedný zborník, 46 (AFPPh UP 404/485), Prešov, 2013, s. 66-78.

Uvedené problémy s ktorými som sa stretla pri výskume ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v spomínanom období, som sa snažila v príspevku stručne popísať.

Výsledky môjho trojročného štúdia som napísala v dizertačnej práci, ktorú som úspešne obhájila na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v auguste 2013.¹⁶ Nazdávam sa, že dizertačná práca predstavuje prvý pokus na rozsiahlejšom priestore priblížiť situáciu a problémy v ukrajinskom národnostnom školstve na Slovensku.

Uvedená problematika nebola v podobnom rozsahu popísaná a problémy v nej analyzované. Podarilo sa mi skompletizovať doterajšie poznatky, nájsť nové fakty o zriadení a vzniku konkrétnych ukrajinských škôl, ktoré doteraz v prácach či štúdiách absentovali, ako aj fakty o ukrajinských školách, ktoré sa postupne transformovali na slovenské školy, resp. menili ukrajinský vyučovací jazyk na jazyk slovenský a prehĺbiť poznanie predmetnej témy. Uvedené fakty v dizertačnej práci môžu pomôcť pri ďalšom štúdiu či výskume danej problematiky.

Pri štúdiu tejto problematiky som narážala na viaceré zaujímavé problémy, napr. osobitne by sa dala spracovať školská politika Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny, Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich, taktiež by sa dalo porovnať ukrajinské národnostné školstvo so situáciou na slovenských školách v danom regióne, či porovnať ho so stavom národnostného školstva iných menších žijúcich na území Slovenska a podobne.

---

¹⁶ VIROSTKOVÁ, Anna. *Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku (1945 – 1970)*. Dizertačná práca. Banská Bystrica, 2013, 152 s.

Literatúra:

GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Alexander. *UNRP v dokumentoch (Dokumenty na DVD nosiči)*. Prešov : Centrum antropologických výskumov, 2006, 47 s. ISBN 80-969634-0-6.

MUŠINKA, Mikuláš. Ukrajinizácia ruského školstva na východnom Slovensku (1946 – 1952) a Ivan Paňkevyč. In *Človek a spoločnosť*, 2000, roč. 3, č. 1. ISSN 1335-3608. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/1-2000/index.html>.

RIČALKA, Michal. Rozvoj vzdelanostnej úrovne ukrajinského obyvateľstva v ČSSR po roku 1945. In ČORNÝ, Michal (Ed.). *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti*. Bratislava : Pravda, 1975, s. 76-104.

URAM, Pavel. Vývoj ukrajinského školstva v rokoch 1948 – 1953. In RYČALKA, Michajlo (Ed.). *Žovteň i ukrajins'ka kul'tura*. Prjašiv : Kul'turnyj sojuz ukrajins'kych trudjaščych, 1968, s. 523-535.

URAM, Pavel. K niektorým otázkam vývoja ukrajinského školstva v Československu v rokoch 1945 – 1960. In BAJCURA, Ivan (Ed.). *Zborník prác učiteľov Ústavu ML UPJŠ 5*. Košice : Ústav ML UPJŠ, 1978, s. 243-252.

VANAT, Ivan. *Materialy do istoriji Ukrajins'koji narodnoji rady Prjašivščyny*. 1. vyd. Prešov : Exco, 2001, 119 s. ISBN 80-89022-07-3.

VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia, s. 239-251. In: SOPOLIGA, Miroslav (Ed.). *Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát : Problémy akulturácie, asimilácie, identifikácie*. Svidník : Múzeum ukrajinskej kultúry, 2011, 512 s. ISBN 978-80-89392-42-1.

VIROSTKOVÁ, Anna. Некваліфікованість учителів національних шкіл в північно-східній Словаччині після другої світової війни, с. 46-54. В: АЛЕКСЄЄВА, Ю. М. та ін. (Редкол.). *Слов'янська культура та писемність : минуле та сучасність/ Міністерство освіти і науки молоді та спорту України, Київський Славістичний університет, Закарпатська філія*. Ужгород : Видавництво ФОП Бреза А. Е. , 2011, 554 с. ISBN 978-966-2668-20-9.

VIROSTKOVÁ, Anna. Rusínske obyvateľstvo na Slovensku a národnostné školy po roku 1945, s. 50-57. In: DULEBA, Alexander (Ed.). *Rusíni na Slovensku. Súčasné postavenie a historické kontexty vývinu*. Bratislava – Prešov : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2012, 67 s. ISBN 978-80-89540-12-9.

VIROSTKOVÁ, Anna. Národnostné školstvo Rusínov a Ukrajincov (1945 – 1970) v slovenskej historiografii. In *Človek a spoločnosť*, 2012, roč. 15, č. 2. ISSN 1335-3608. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/2/>.

VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v historiografii v druhej polovici 20. storočia, s. 129-137. In: BOJKOVÁ, Alžbeta (Ed.). *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae 27, Košice : Filozofická fakulta UPJŠ, 2012, 408 s. ISBN 978-80-7097-990-7.

VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1953, s. 231-240. In: SKLENÁŘOVÁ, Sylva (Ed.). *České, slovenské a československé dějiny 20. století VI*. Hradec Králové : Historický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012, 316 s. ISBN 978-80-7405-164-7.

VIROSTKOVÁ, Anna. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku (1945 – 1970) v slovenskej historiografii, s. 105-113. In HRADECKÝ, Tomáš – HORÁK, Pavel (Eds.). *České, slovenské a československé dějiny 20. století VII*. Hradec Králové : Historický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012, 256 s. ISBN 978-80-7405-185-2.

VIROSTKOVÁ, Anna. Charakter a základné problémy vzdelávacieho procesu na ukrajinských národnostných školách v rokoch 1945 – 1949, s. 27 – 36. In *Motus in verbo*, 2013, roč. 2, č. 1, s. 27-36. ISSN 1339-0392.

Dostupné na <http://www.fhv.umb.sk/katedry/katedra-slovenskeho-jazyka-a-literatury/motus-in-verbo/motus-in-verbo-vedecky-casopis-mladej-generacie.html>.

VIROSTKOVÁ, Anna. Učiteľia na severovýchodnom Slovensku v 50. rokoch 20. storočia a ich kvalifikačná štruktúra. In: *Dejiny*, 2013, č. 1, s. 137-157. ISSN 1337-0707. Dostupné na http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2013.pdf.

VIROSTKOVÁ, Anna. Problémy ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v 60. rokoch 20. storočia, s. 66-78. In ČIŽMÁROVÁ, Mária (Ed.). *Katedra ukrajinistiky IRUS Filozofickej fakulty Prešovskej Univerzity v Prešove 1953 – 2013*. ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS, Jazykovedný zborník, 46 (AFPh UP 404/485), Prešov, 2013, 263 s.

VIROSTKOVÁ, Anna. Zavedenie ukrajinského vyučovacieho jazyka na Slovensku v roku 1952. In *Človek a spoločnosť*, 2013, roč. 16, č. 3. ISSN 1335-3608. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2013/3/>.

VIROSTKOVÁ, Anna. Úroveň ukrajinských škôl po zavedení ukrajinského jazyka v roku 1952, s. 103-115. In FABOVÁ, Bernadeta – JANČURA, Mikuláš (Eds.). *Stretnutie mladých historikov II. Priesečníky spoločnej histórie krajín V 4*. Zborník štúdií z 2. vedeckej konferencie mladých historikov, zorganizovanej Katedrou histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, v spolupráci s Filozofickou fakultou Masarykovi Univerzity v Brne, Filozoficko prírodovedecké fakulty Slezské Univerzity v Opave a Filozofickou fakultou Univerzity v Miškolci, ktorá sa uskutočnila v dňoch 29. – 30. októbra 2012 v Košiciach. Košice : FF UPJŠ, 2013, 119 s. ISBN 978-80-8152-103-4.

VIROSTKOVÁ, Anna. *Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku (1945 – 1970)*. Dizertačná práca. Banská Bystrica, 2013, 152 s.